

Ewa Modzelewska-Opara

ORCID: 0000-0001-9111-6284

Uniwersytet Jagielloński

Poets and Poetry of Poland, czyli skarbiec polskiej poezji otwarty dla Amerykanów

The Poets and Poetry of Poland,
or the Treasury of Polish Poetry
Open to the Americans

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi *Poets and Poetry of Poland* – pierwszej obszernej antologii polskiej literatury wydanej w języku angielskim w Stanach Zjednoczonych przez Pawła Sobolewskiego (1881). Szczególną uwagę poświęcono charakterystyce tego dzieła, odtworzeniu śladów jego recepcji i wykazaniu najważniejszych źródeł, na jakich opierał się redaktor *Poets and Poetry of Poland*. Praca ukazuje także znaczenie działalności literackiej i kulturalnej Sobolewskiego, który zainicjował wieloaspektowe, nierzadko pionierskie przedsięwzięcia, stając się jednym z czołowych polonijnych działaczy w XIX-wiecznych Stanach Zjednoczonych, udzielającym się także w środowisku amerykańskim. Artykuł został częściowo oparty na materiałach źródłowych zgromadzonych przez Mieczysława Haimana w Muzeum Polskim w Ameryce (Chicago), do których dostęp był możliwy dzięki badaniom autorki, prowadzonym w ramach stypendium Fundacji Kościuszkowskiej. Za podstawowe narzędzie przyjęto analizę historyczną źródeł, opierającą się na paradygmacie

opisowo-historycznym. Wydanie antologii było zwieńczeniem wieloletniej misji Sobolewskiego, związanej z pragnieniem zaznajomienia i zainteresowania Amerykanów polską kulturą, ukazania jej w reprezentatywnych przejawach. *Poets and Poetry of Poland*, obejmujące tłumaczenia utworów 60 autorów z okresu od XVI do XIX wieku, pozwalało na wieloaspektowe poznanie biografii i twórczości wybitnych polskich poetów, w większości przynależących do czasów romantyzmu i oświecenia. Pomimo silnej inspiracji podręcznikiem Lucjana Tomasza Rycharskiego i innymi źródłami na ostateczny kształt tomu miały wpływ osobiste doświadczenia redaktora, jego preferencje lekturowe i kontakt z autorami.

Słowa kluczowe: Paweł Sobolewski, *Poets and Poetry of Poland*, Stany Zjednoczone Ameryki, antologia poezji polskiej, XIX wiek

Abstract

The aim of this article is to familiarize the Polish reader with *Poets and the Poetry of Poland*, the first extensive anthology of the Polish literature published in English in the United States by Paweł Sobolewski (1881). Particular emphasis was placed on the characteristics of this work, recreating the traces of reception of this work and showing the most important sources on which the author relied. The presented article also points out the importance of Sobolewski's literary and cultural activity, as he initiated multifaceted, often pioneering projects, becoming one of the leading Polish diaspora activists in the 19th century's United States, also active in the American community. This paper was partially based on the source materials collected by Mieczysław Haiman at the Polish Museum in America (Chicago), to which the access was possible thanks to a Kościuszko Foundation scholarship. The historical analysis of the sources based on the descriptive-historical paradigm was adopted as the basic tool. Noteworthy, the *Poets and Poetry of Poland* was the crown work of Sobolewski's many-year mission, related to the desire to make Americans familiar with the Polish culture and to present it in representative forms. The anthology, including the translations of the works of 60 authors from the sixteenth to the nineteenth century, gave an insight into the multifaceted recognition of the biographies and literary works of eminent Polish poets, mostly belonging to the times of Romanticism and the Enlightenment. Despite the strong inspiration from Rycharski's textbook and other sources, the final shape of the volume was influenced by the editor's personal experiences, his reading preferences and contact with the authors. The selection of works and the structure of the conducted argument reflect the spirit of affirmation for the great tradition created by the first generation of romantics and the significance of the November Uprising, in which Sobolewski took part.

Keywords: Paweł Sobolewski, *Poets and Poetry of Poland*, United States, anthology of Polish poetry, 19-th century

„Jedyny pomnik w swoim rodzaju”, dający „po raz pierwszy poznać bliżej literaturę naszą Amerykanom”¹ – tymi słowami Józef Ignacy Kraśzewski charakteryzował *Poets and Poetry of Poland*, pierwszą tak obszerną antologię polskiej poezji wydaną w języku angielskim w Stanach Zjednoczonych. Praca ta obejmowała tłumaczenia utworów 60 autorów z okresu od XVI do XIX wieku. Redaktorem dzieła był Paweł Sobolewski, uczestnik powstania listopadowego w oddziale generała Benedykta Kołyszki, aresztowany w Galicji i deportowany do USA w latach 1833–1834, gdzie zainicjował wieloaspektowe, nierzadko pionierskie przedsięwzięcia kulturalne. Tym samym Sobolewski stał się jednym z czołowych polonijnych działaczy w XIX-wiecznych Stanach Zjednoczonych, udzielającym się także w środowisku amerykańskim. Miano „ojca polskiego dziennikarstwa” w USA zdobył Sobolewski jako redaktor najstarszego polskiego i slawistycznego czasopisma wydawanego na ziemi Waszyngtona pt. „Poland – Historical, Literary, Monumental and Picturesque”. Był on także zaangażowany w powstanie pierwszego polskiego teatru w Chicago oraz angielsko-polskiego słownika (opracował sekcje literowe B-C i D-E), a jego przekłady pieśni *Warszawianka* i *Jeszcze Polska nie umarła* są uznawane za pierwsze translacje tych utworów ogłoszone w Stanach Zjednoczonych. Na łamach amerykańskich czasopism publikował nie tylko tłumaczenia, ale także oryginalne wiersze i utwory prozatorskie, poruszające głównie tematykę miłosną i patriotyczną, w dużej mierze stanowiące kontynuację nurtu puławskiego w literaturze późnego oświecenia. Sobolewski współtworzył również Polish Slavonian Literary Association (Polsko-Słowiańskie Stowarzyszenie Literackie), założone 26 marca 1846 roku w Nowym Jorku, którego celem było upowszechnianie wiedzy o kulturze i literaturze narodów słowiańskich. Przez wiele lat współpracował on także z „Belvidere Standard”, publikował artykuły w polsko-amerykańskich gazetach, posiadał szerokie kontakty z działaczami polonijnymi, dziennikarzami i wydawcami, takimi jak: Jan Barzyński („Pielgrzym”, „Gazeta Polska Katolicka”), Ignacy Wendziński

1 Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 13.

(„Zgoda”), Antoni Małek („Przyjaciel Ludu”) i Władysław Dyniewicz („Gazeta Polska w Chicago”)².

Sobolewski stał się szerzej znany w kręgach literatów polskich i amerykańskich przede wszystkim za sprawą zredagowanej przez siebie antologii pt. *Poets and Poetry of Poland* (1881), która została uznana przez prasę polonijną nie tylko za najambitniejsze dzieło w jego dorobku, ale również w polsko-amerykańskiej historii wydawniczej tamtego okresu³. Publikacja ta, popularna na ziemi Waszyngtona, wznawiana jeszcze w następnym stuleciu, była zwieńczeniem bogatej działalności literackiej Sobolewskiego, którego twórczość w całościowym ujęciu nie stała się dotąd przedmiotem syntetycznych studiów historycznoliterackich. Celem niniejszego artykułu będzie przybliżenie polskiemu czytelnikowi problematyki *Poets and Poetry of Poland*, odtworzenie śladów recepcji tego dzieła oraz wykazanie najważniejszych źródeł, z których czerpał autor. Praca stanowi przyczynek do dalszych badań nad *opus magnum* Sobolewskiego, które do tej pory doczekało się jedynie nielicznych opracowań.

Znaczenie działalności literackiej i kulturalnej Sobolewskiego

Paweł Sobolewski, mimo zdobycia uznania polsko-amerykańskiego środowiska, do końca życia musiał zmagać się z niedostatkiem, a potem popadł w zapomnienie. Pionierskie dokonania pisarza zostały docenione dopiero w XX wieku przede wszystkim przez Mieczysława Haimana i Edwarda Różańskiego. Pierwszy z nich, dzięki szeroko zakrojonym poszukiwaniom archiwalnym, wzbogaconym korespondencją z krewnymi Sobolewskiego, znacząco poszerzył wiedzę na temat redaktora „Poland” i odnalazł niektóre jego utwory⁴. Warto zaznaczyć, że w związku z trzecim wydaniem *Poets and Poetry of Poland* w 1929 roku

2 Por. Mirosława Podhajecka, „Szkic z dziejów leksykografii dwujęzycznej: Paweł Sobolewski i jego słownik angielsko-polski (1840)”, *Prace Filologiczne. Rocznik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego poświęcony językoznawstwu LXVIII* (2016): 327.

3 Henry Archacki, „Paul Sobolewski – the Pole incarnate”, *American Polonia Reporter* XI/4 (1966): 4.

4 Mieczysław Haiman, *Ślady polskie w Ameryce. Szkice historyczne* (Chicago, Illinois: drukiem Dziennika Zjednoczenia, 1938), 125.

powołano do życia Towarzystwo Literackie imienia Pawła Sobolewskiego⁵. Z kolei Edward Różański w 82. rocznicę śmierci Sobolewskiego opracował program upamiętnienia działalności poety, będący istotnym wydarzeniem w życiu ówczesnej Polonii⁶. O uroczystościach zorganizowanych w hołdzie pisarzowi pisały najważniejsze polskie czasopisma w USA, nazywając go m.in. „Mojżeszem” wzrastającej Polonii⁷, patriarchą Polaków w Ameryce⁸, „ojcem założycielem polsko-amerykańskiego dziennikarstwa”⁹ i jego nestorem¹⁰ oraz „najszlachetniejszym przejawem polskiego ducha”¹¹. Edward Różański głosił z niewątpliwą przesadą, że Sobolewski mógłby stać się poetą na miarę Mickiewicza, Słowackiego czy Norwida, gdyby nie został deportowany do USA¹². Natomiast Henry Archacki wskazywał na powinowactwo Sobolewskiego z siłą duchową przedstawioną przez Słowackiego w *Królu-Duchu*¹³.

Prasa polonijna pisała entuzjastycznie nie tylko o literackich zasługach Sobolewskiego, ale doceniła również charakter „człowieka idealisty i optymisty, którego materialne klęski z nóg nie wała, lecz raczej zagrzewają do dalszej walki i pozytywnej pracy z myślą zawsze przewodnią

5 Towarzystwo to nie rozwinęło jednak szerszej działalności i nie zrealizowało wyznaczonych sobie celów.

6 23 września 1966 roku na nowo ufundowanej płycie nagrobnej poety (*memorial stone*) reprezentanci Polonii amerykańskiej złożyli pamiątkowe wieńce, przemówienia wygłosili m.in. pułkownik Francis Kajencki oraz Henry Archacki. O oprawę muzyczną zadbał chór Nowe Życie, który zaśpiewał *Jeszcze Polska nie umarła* w tłumaczeniu Pawła Sobolewskiego. 12 czerwca 1966 roku odprawiono także w intencji pisarza nabożeństwo w kościele św. Jana Chrzciciela. W tym samym roku „American Polonia Reporter” opublikowało specjalny numer, w którym zamieszczono artykuły poświęcone Sobolewskiemu, a okładka czasopisma została ozdobiona podobizną poety. Por. *American Polonia Reporter* XI/3 (1966).

7 *Ibidem*.

8 Archacki, „Paul Sobolewski – The Pole Incarnate”, 4.

9 „Honor Polish Journalist at grave today”, *Chicago Tribune* (September 24, 1966), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 1.

10 Wiesław Bieliński, „Życie i Czyny Pawła Sobolewskiego – Nestora Polskich Dziennikarzy w Ameryce”, *Dziennik Związkowy (Zgoda)* (June 11th, 1966), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.

11 *Ibidem*, 3.

12 „135th Anniversary of the First Polish-American Publication in the English Language”, *Congressional Record. Proceedings and Debates of the 95th Congress, first session no. 91*, vol. 123 (May 26, 1977), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.

13 Archacki, „Paul Sobolewski – The Pole Incarnate”, 3–5.

o swej grupie narodowej i swej Ojczyźnie”¹⁴. Osiem lat po przybyciu do USA, jako dwudziestoparoletni młodzieniec, Sobolewski rozpoczął ambitne przedsięwzięcie wydawania pierwszego polskiego i slawistycznego czasopisma w Ameryce. Jednak w sumie opublikował tylko jego cztery numery. Pisarzowi nie udało się także ukończyć pracy nad słownikiem angielsko-polskim, który, mimo starań autora, nie ukazał się drukiem. Po prawie dwudziestu latach gospodarowania z rodziną na farmie Sobolewski przeniósł się w 1867 roku do Chicago, gdzie zajął się działalnością publicystyczną i literacką. Cztery lata później, gdy owoce jego pracy zostały zniszczone w wielkim pożarze miasta, nie porzucił pióra i w 1881 roku opublikował *Poets and Poetry of Poland*. Polonijne gazety z uznaniem podkreślały hart ducha polskiego wygnańca, jego wytrwałość i niezłomność wobec kolejnych niepowodzeń na ziemi Waszyngtona: „Ani ogień, ani głód nie mogły osłabić poetyckiej potrzeby Sobolewskiego”¹⁵.

Nie udało się jednak odnaleźć dowodów, aby fala popularności Sobolewskiego w latach 60. ubiegłego stulecia przyczyniła się do szerszego zainteresowania jego twórczością i rozwoju syntetycznych studiów literackich na jej temat. Warto zauważyć, że rekonstrukcją biografii Sobolewskiego, poza Mieczysławem Haimanem, zajęli się przede wszystkim Bolesław Klimaszewski w *Polskim Słowniku Biograficznym*¹⁶ oraz James Lodesky w książce pt. *Polish Pioneers in Illinois 1818–1850*¹⁷. W latach 70. XX wieku Zygmunt Wardziński opublikował artykuły poświęcone

14 „Paweł Sobolewski, Bojownik o Wolność – Literat i Pionier Życia Polsko-Amerykańskiego”, *Dziennik Związkowy (Zgoda)* (September 20, 1966), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.

15 Louis M. Zale, „Neither fire nor famine could dampen Sobolewski’s poetic urge”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.

16 Bolesław Klimaszewski, „Sobolewski Paweł”, w *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIX (Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999–2000). Biogramy Sobolewskiego pojawiły się m.in. w następujących źródłach: *Polish-American Encyclopedia* (Jefferson, North Carolina, London: McFarland & Company, 2011); Stanley S. Sokol, Sharon F. Mrotek Kissane, Alfred L. Abramowicz, *The Polish biographical dictionary: Profiles of nearly 900 Poles who have made lasting contributions to world civilization* (Wauconda: Bolchazy-Carducci Publishers, 1992); *Who is who in Polish America* (New York: Harbinger House, 1943); *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 4: P-S (Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski, 2005); *Literatura Polska. Przewodnik Encyklopedyczny*, t. II: N-Ż (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985); *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 25: *Sg-Starmach* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004).

17 James D. Lodesky, *Polish Pioneers in Illinois 1818–1850* (Bloomington: Xlibris Corporation, 2010).

czasopiśmie „Poland”¹⁸, natomiast w 2016 roku Mirosława Podhajecka w pracy o leksykograficznej działalności Sobolewskiego przeprowadziła także rewizję życiorysu pisarza, analizując jego korespondencję z księciem Czartoryskim¹⁹. Jednocześnie należy podkreślić, że istnieje bogaty katalog prac wymieniających postać Sobolewskiego i wzmiankujących skrótowo o jego literackiej działalności²⁰.

Ślady recepcji *Poets and Poetry of Poland*²¹

Wkrótce po publikacji antologii Sobolewskiego amerykańska prasa określiła ją jako „zbiór arcydzieł polskiego wiersza”, który nazwano „istnym fenomenem w literaturze angielskiej”²², a samego autora zaliczono do grona „najzdolniejszych pisarzy wierszem i prozą” w Ameryce²³. Ceniony kaznodzieja David Swing na łamach „Alliance” pisał:

Każdy przeczytawszy to dzieło przyzna, że Parnas i Pegaz nie są wyłączną własnością Grecji. Polska może się także poszczycić jedną z takich gór

18 Zygmunt Wardziński, „The oldest slavie magazine in the United States: *Poland: Historical Monumental, Picturesque* and its article on Copernicus (1842)”, *The Polish Review* 19/3-4 (1974): 83-98; Zygmunt Wardziński, „As one general to another: William H. Harrison's Eulogy of Kościuszko Delivered in Congress and Reprinted by Paul Sobolewski in His *Poland* (New York: 1842)”, *The Polish Review* 33/4 (1988): 431-446.

19 Podhajecka, „Szkic z dziejów leksykografii dwujęzycznej”, 323-344.

20 Por. m.in. Florian Stasik, *Polska emigracja polityczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1831-1864* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973); Jerzy J. Lerski, *A Polish Chapter in Jacksonian America: The United States and the Polish Exiles of 1831* (Madison: The University of Wisconsin Press, 1958); Bogdan Grzełowski, *Polacy w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1776-1865* (Warszawa: Interpress, 1976); Karol Wachtl, *Polonia w Ameryce. Dzieje i Dorobek* (Filadelfia: [b.w.], 1944); Emil Orzechowski, *Teatr polonijny w Stanach Zjednoczonych* (Wrocław, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989); Matthew S. Magda, *Polish Presence in Pennsylvania* (Pennsylvania: Pennsylvania Historical Association, 1992); Halina Florkowska-Frančić, Mirosław Frančić, „Amerykańscy korespondenci Józefa Ignacego Kraszewskiego. Portret zbiorowy Polonii”, *Przegląd Polonijny* 1/39 (1986): 5-22. Halina Florkowska-Frančić, Mirosław Frančić, „Amerykańscy korespondenci Józefa Ignacego Kraszewskiego. Portret zbiorowy Polonii”, *Przegląd Polonijny* 2/40 (1986): 5-24.

21 Autorka pragnie zaznaczyć, że recepcja *Poets and Poetry of Poland* była pobocznym wątkiem przygotowanej przez nią do druku rozprawy doktorskiej pt. *Dorobek pisarski i misja kulturalna polskich emigrantów w Stanach Zjednoczonych Ameryki w latach 1831-1842*. Niniejszy artykuł pokazuje szersze ujęcie tego zjawiska.

22 „The Chicago Sentinel”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 5.

23 *Ibidem*, 6.

i jednym z podobnych rumaków. Religia, miłość, humor, bujna wyobraźnia, heroizm, rozsądek i wspaniałomyślność występują na tych kartach równie często, jak u Homera, Ezopa czy Tennysona (...) Ktokolwiek przeczyta tę książkę, dziękować będzie wygnańcowi za zdjęcie zasłony, która tak długo zakrywała ten wspaniały skarbiec myśli i uczuć²⁴.

W „Chicago Tribune” natomiast zaznaczono: „My, Amerykanie mamy nowy powód do sympatii i szacunku dla tego kraju, z którym tyle mamy wspólnych upodobań i pragnień (...) Pan Sobolewski [pisownia oryg.] zasłużył na prawdziwą wdzięczność wszystkich, znających język angielski”²⁵. Gazety amerykańskie przekonywały także, że z *Poets and Poetry of Poland* powinien zapoznać się zarówno każdy badacz literatury, jak i miłośnik poezji²⁶. „The Chicago Sentinel” wskazywało pożyteczność tego dzieła jako lektury dla młodzieży, a „Belvidere Standard” rekomendowało każdej bibliotece posiadanie w swoich zbiorach tej antologii²⁷. W Muzeum Polskim w Chicago zgromadzono odpisy listów do Sobolewskiego, pisanych przez przedstawicieli chicagowskiej elity, jak chociażby znanego prawnika Murraya F. Tuleya, który podkreślał: „Gdyby książka pańska kosztowała dziesięć razy więcej, ja ją zawsze mieć bym musiał. Dzieło pańskie uzupełnia wielki brak w naszym literackim świecie”²⁸. Natomiast sędzia William H. Braun, zamawiając dodatkowy egzemplarz *Poets and Poetry of Poland*, zaznaczał: „Zaznajomiłeś mię Pan, a raczej wszystkich Amerykanów, z całym nowym światem poezji prawdziwej wartości, która obfituje w utwory niezwykłego geniuszu”²⁹. Publicyści amerykańscy po lekturze tomu stwierdzali, że literatura polska „rozwijała się z rażącą szybkością i doszła do wysokiej doskonałości”, a niektórzy

24 David Swing, „Alliance”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 1–2.

25 Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 2.

26 „The Dial”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 10.

27 „Belvidere Standard”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 6–7.

28 Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 4.

29 *Ibidem*.

konstatawali nawet, iż jest ona bogata w „skarby prawdziwej poezji, zdolnej zaciemnić wiele naszych klejnotów”³⁰.

W archiwum rodziny Sobolewskiego przechowywano listy uznania dla pisarza, napisane przez znanych amerykańskich literatów: „króla poezji amerykańskiej”, Henry’ego Wadswortha Longfellowa, a także Johna Greenleafa Whittiera, jednego z czołowych działaczy abolicjonistycznych. Pierwszy z nich podkreślił: „Dziełem tem oddałeś Pan znakomitą przysługę krajowi oraz wszystkim miłośnikom *literatury pięknej*”³¹. Whittier natomiast dziękował pisarzowi za ukazanie polskiej literatury w „całym bogactwie i blasku”³². Życzliwie do antologii odniosły się także gazety niemieckie, jak np. „Abendzeitung”³³. Pozytywne recenzje zostały również opublikowane m.in. na łamach „Kuriera Warszawskiego”, „Kroniki Rodzinnej”, „Przeglądu Polskiego”, „Gazety Polskiej”, „Dziennika Poznańskiego”, a także „Kłósów”³⁴.

Jednocześnie należy zaznaczyć, iż pojawiały się również nieprzychylnie opinie na temat dzieła Sobolewskiego. Przykładowo, William Morfill³⁵ na kartach *The story of Poland*, obok surowej oceny polskiej literatury, zamieścił krytyczną wzmiankę o *Poets and Poetry of Poland*. Wykładowca Uniwersytetu Oksfordzkiego podkreślił, że translacje zamieszczone w tomie często są zupełnie niegramatyczne. Zauważył również częściowe zapożyczenie z tłumaczeń Johna Bowringa, które określił jako mdłe i bezbarwne³⁶. Można zatem przypuszczać, że Morfill nie byłby zadowolony, widząc w swoim artykule, opublikowanym w broszurze pt. *Pamięci Adama. Redakcja „Czasu”*, przypis wprowadzony przez polskiego wydawcę, który brzmiał następująco: „Tłumaczenia Sobolewskiego w ogóle dobre, niekiedy nie pozostawiają nic nadto do życzenia”³⁷. O jakości tłumaczeń polskiego autora pejoratywnie wypowiadał się także

30 „The Chicago Sentinel”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 6.

31 Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78, 3.

32 *Ibidem*, 8.

33 *Ibidem*, 11.

34 Por. Haiman, *Ślady polskie w Ameryce*, 171.

35 Por. Aleksandra Budrewicz, „Historia literatury polskiej według Williama Richarda Morfilla”, w *Historie literatury polskiej 1864–1914*, red. Urszula Kowalczyk, Łukasz Książyk (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015): 393–411.

36 William R. Morfill, *The Story of Poland* (New York: G.P. Putnam’s Sons, 1893), 373.

37 *Pamięci Adama. Redakcja „Czasu”* (Kraków: Druk Wł. L. Anczyca i Spółki, pod zarządem J. Gadowstrego), 42.

anonimowy komentator na łamach „The Critic” (1882), stwierdzając: „Najlepsze z tłumaczeń, jakie nam oferuje są całkiem zwyczajne, większość z nich pozbawiona jest melodii lub rytmu, a w wielu pojawiają się błędy gramatyczne”³⁸.

Z kolei prasa polska doceniła nie tylko ideę przedsięwzięcia, wartość tłumaczeń, ale również sam wybór autorów, których biografia i twórczość zostały przybliżone zagranicznemu czytelnikowi. Podkreślano, że publikacja ta ukazała niedostatecznie wcześniej znane w USA sylwetki twórcze Krasińskiego i Słowackiego, którzy dzięki antologii „w całej pełni zabłądli”³⁹. Seweryna Duchńska, nazywając antologię „znakomitą pracą”, doceniła, że znalazły się w niej „najrzowniejsze” treny Kochanowskiego i pieśni Karpińskiego, „najcelniejsze” bajki Krasickiego, „najpiękniejsze” *Śpiewy historyczne* (o Glińskim i Potockim), reprezentatywne poezje Sebastiana Klonowica (z „najpiękniejszym ustępem z *Flisa* o miłej Polsce”) oraz „piękne szczególnie” utwory i fragmenty dzieł innych poetów (m.in. *Marii Malczewskiego* i *Świątyni Sybilli Woronicza*)⁴⁰.

W „Kurierze Warszawskim” podkreślano natomiast, że największe wrażenie na czytelnikach amerykańskich zrobił Ignacy Krasicki, którego „rozum i dowcip uderzyły inteligentnych jankesów”⁴¹. Przetłumaczone w dziele Sobolewskiego utwory biskupa warmińskiego stanowiły najbardziej pokaźną reprezentację polskiej twórczości doby oświecenia (17 bajek) i były później przedrukowywane w amerykańskiej prasie na podstawie antologii⁴². Warto zauważyć, że o zainteresowaniu Sobolewskiego twórczością „księcia poetów” pisał Marcin Rosienkiewicz, rekomendując Henrykowi Kałłusowskiemu młodego redaktora „Poland”⁴³. Lektura recenzji w prasie amerykańskiej pokazuje, że zainteresowanie wzbudziła także twórczość polskich pisarek – przykładowo, przetłumaczona prawie w całości *Symfonia życia*, napisana przez Deotymę z okazji setnej rocznicy urodzin Beethovena, została na łamach „The Daily Inter Ocean” nazwana jednym z najlepszych utworów zawartych w antologii⁴⁴.

38 Podhajecka, „Szkic z dziejów leksykografii dwujęzycznej”, 328.

39 *Kurier Warszawski* 62/161 (20.07.1882): 3.

40 Seweryna Duchńska, „Najnowsze utwory literatury angielskiej”, *Kronika Rodzinna* 10/1 (1882): 6–12.

41 *Kurier Warszawski* 62/161 (20.07.1882): 3.

42 „The Daily Inter Ocean” (3.09.1881).

43 List M. Rosienkiewicza do H. Kałłusowskiego z 18.07.1848, Cincinnati, Zbiory Biblioteki Narodowej.

44 *Ibidem*.

Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie jako ukryte źródło literackiej inspiracji dla *Poets and Poetry of Poland*

Dotychczas badacze przedstawiający źródła inspiracji *Poets and Poetry of Poland* wskazywali na prace Thomasa Dunn Englisha oraz Johna Bowringa, koncentrując się przede wszystkim na tłumaczeniach zamieszczonych w antologii:

Porównując dzieło Sobolewskiego z dziełem Bowringa, przekonujemy się, iż Sobolewski wcielił niemal żywcem całego Bowringa do swej pracy. Z wyjątkiem jedynie Lacha Szyrmy, którego zupełnie pominął, wszystkich innych poetów cytowanych przez angielskiego tłumacza, przeniósł prawie bez zmian do swych „*Poets and Poetry of Poland*”. Kochanowski, Szymonowicz, Zimorowicz, Sarbiewski, Gawiński, Krasicki, Węgiński, Niemcewicz i Brodziński w jednej i drugiej książce są tacy sami, niemal słowo w słowo. Rozszerza Sobolewski jedynie ich życiorysy, zmienia tu i ówdzie w poematach jedno lub dwa słowa, czasem poprawia interpunkcję, co najwyżej, jak w Gawińskim i Sarbiewskim, wbrew oryginałom, spolszczy Wenerę na Ładę, Tebańczyków na Polaków⁴⁵.

Obok tych ustaleń, należy także zauważyć, że podstawą dla skonstruowania teoretycznej części dzieła (obejmującej życiorysy poszczególnych autorów, periodyzację literatury i wywód dotyczący jej charakterystyki) stała się *Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie* Lucjana Tomasza Rycharskiego. Sobolewski dokonał parafraz i wiernych tłumaczeń obszernych fragmentów tego dzieła, posługując się w wielu przypadkach podobną metodą do tej, którą opisał Mieczysław Haiman. Poeta nie zaznaczył jednak źródła zapożyczeń ani w tekście głównym swojej pracy, ani w przedmowie, gdzie ujawniał korzystanie z translacji Bowringa i Dunn Englisha. Jako że w ostatnich latach antologia Sobolewskiego stała się przedmiotem zainteresowania w kontekście recepcji postaci i działalności Stanisława Konarskiego na podstawie wybranych dziewiętnastowiecznych publikacji anglojęzycznych⁴⁶, warto zaprezentować podobieństwa i zależności między *Poets and Poetry of Poland* a podręcznikiem Rycharskiego w zakresie fragmentów, które przybliżają dokonania znamienitego pijara.

45 Haiman, *Ślady polskie w Ameryce*, 173.

46 Barbara Krysztopa-Czupryńska, „Stanisław Konarski w wybranych dziewiętnastowiecznych publikacjach anglojęzycznych”, *Echa Przeszłości* XX/2 (2019).

Już początkowe passusy obu dzieł pokazują, że Sobolewski starał się wiernie oddać myśl Rycharskiego, dokonując jedynie drobnych zmian:

Stanislaus Hieronim Konarski belongs to the greatest practical philosophers of the age. It was he who, having ascertained by his learning and comprehensive powers of the mind the vanity and absurdity of the ways and manners of education and enlightenment practiced in the period in which he lived, by his writings scattered to the winds the darkness, reinstated the freedom of thought, and presented to his countrymen fresher models than the old musty Latin works; implanted into the minds of Polish youth new ideas tending to moral improvement, and awakened the true spirit of inquiry after learning. He struck the old pedantism a heavy blow, introducing in its stead freshness and naturalness of expression and modern conceptions⁴⁷.

Konarski Stanisław Hieronim należy do największych wieku swego filozofów-praktyków. On to poznawszy przez naukę i porównanie nicość i niedorzeczność wychowania i oświecenia tamtoczesnego w Polsce, przez pisma swe rozproszył ciemnotę, wrócił myśli swobodę wyrażenia i przedstawiał ziomkom wzory świeższe od zbutwiałych dzieł łacińskich, zaszczerpił w młodzieży nowe wyobrażenia zmierzające do postępu umysłowego, obudził zapał do nauk, wskrzesił oświatę w Polsce, uderzył na ciężki, napuszony pedantyzm nauk starożytnych, przedstawiając w to miejsce rzeźwość, świeżość i naturalność wysłowienia i pojęć nowożytnych⁴⁸.

W pierwszym zdaniu redaktor wprowadził inwersję w obrębie podmiotu i frazy rzeczownikowej (*noun phrase*), tworząc naturalną, standardową konstrukcję składniową dla języka angielskiego Subject–Verb–Object. Kolejne wypowiedzenia pokazują dodanie zaimka dzierżawczego (*his learning*), zmianę niektórych słów (frazie z podręcznika Rycharskiego: „wrócił myśli swobodę wyrażenia” odpowiada u Sobolewskiego tekst: *reinstated the freedom of thought*, a sformułowaniu „napuszony pedantyzm” – *old pedantism*) oraz rozbudowywanie konstrukcji semantycznych (frazą z antologii Sobolewskiego *having ascertained by his learning and comprehensive powers of the mind* odpowiada sformułowaniu Rycharskiego: „poznawszy przez naukę i porównanie”). Warto także

47 Paweł Sobolewski [red.], *Poets and poetry of Poland: A collection of Polish verse, Including a short account of the history of Polish poetry, with sixty biographical sketches of Poland's poets and specimens of their composition* (Chicago: Knight & Leonard, Printers, 1881), 88.

48 Lucjan Tomasz Rycharski, *Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie*, t. II (Kraków: w drukarni „Czasu” W. Kirchmayera, 1868), 91.

zauważyć, że stylistyczne korekty Sobolewskiego polegały również na redukowaniu enumeracji („rzeźwość, świeżość i naturalność wysłowienia” zostały przetłumaczone w antologii jako: *freshness and naturalness of expression*). Wprowadzone przez Sobolewskiego zmiany dotyczyły także interpunkcji (przecinek został zastąpiony średnikiem w drugim zdaniu) oraz składni – redaktor podzielił zdanie wielokrotnie złożone u Rycharskiego na dwa krótsze.

Podobne zapożyczenia możemy zaobserwować w całym biogramie Konarskiego opublikowanym w antologii, gdzie wprawdzie nie ma podtytułów, tak jak w podręczniku Rycharskiego, ale konstrukcja wywodu odzwierciedla treść kolejnych segmentów („życiorys” i „wydawnictwo”). Warto zauważyć, że błędy, które Barbara Krysztopa-Czupryńska wskazała w szkicu o Konarskim⁴⁹, pojawiły się w *Literaturze polskiej w historyczno-krytycznym zarysie*, z której korzystał redaktor. Trzeba także podkreślić, że wspomniana nota biograficzna nosi również pewne ślady indywidualnych wyborów i rozwiązań Sobolewskiego. Redaktor sytuuje Konarskiego w czołówce polskich pisarzy oraz nie powtarza sądu Rycharskiego o niedoskonałościach stylu łacińskiego w pismach pijara. Sobolewski wymienia najwybitniejsze dzieła założyciela Collegium Nobilium za Rycharskim, parafrazując z podręcznika informacje *O sztuce dobrego myślenia* (korzystając tym razem z I tomu), *O skutecznym rad sposobie* oraz *O religii poczciwych ludzi przeciw deistom*. Natomiast przy omówieniu *De emendandis eloquentiae vitiis* (*O poprawie wad wymowy*) przytacza kwestie, jego zdaniem, najbardziej ciekawe i godne pochwały, czyli potraktowanie przez Konarskiego z humorem i dystansem swoich własnych, w złym stylu napisanych wcześniej dzieł, służących jako przykłady ilustrowania omawianych błędów.

Porównanie *Poets nad Poetry of Poland* i *Historii literatury polskiej* pokazuje, że Sobolewski wiernie podążał za Rycharskim w odtworzeniu biografii pijara, pomijając niektóre informacje, z reguły bardziej szczegółowe i specjalistyczne. W antologii zabrakło na przykład frazy: „W Podolińcu dawał język łaciński”⁵⁰ oraz wiadomości traktujących o układaniu *Voluminów Legum* po powrocie Konarskiego do kraju⁵¹, czy wskazujących dokładne miejsce nauczania wymowy i historii w Rzymie (Rycharski precyzował, iż było to kolegium nazareńskie jego zgromadzenia), lub informujących o jego towarzyszeniu w charakterze sekretarza

49 Barbara Krysztopa-Czupryńska, „Stanisław Konarski w wybranych dziewiętnastowiecznych publikacjach anglojęzycznych”, 111–112.

50 Rycharski, *Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie*, 92.

51 *Ibidem*, 93.

Ożarowskiemu, posłowi polskiemu do Paryża⁵². Redaktor nie zamieszczał także wszystkich dat, które wymieniał Rycharski, a część z nich zmieniał – np. jako datę ponownego wyjazdu Konarskiego za granicę podał 1748 rok (podczas gdy polski podręcznik wskazywał 1745 rok), wymieniając tylko jedną destynację (Francję), nie wspominając zaś o Niemczech, tak jak Rycharski. Sobolewski dookreślał również pewne elementy, chociażby dodawał, iż Konarski znakomicie wypełnił misję powierzoną mu przez prymasa Komorowskiego oraz że pijar swoim działaniem na rzecz obalenia *liberum veto* ściągnął na siebie nienawiść szlachty, podkreślając, iż była to szlachta drugiej kategorii.

Szczegółowa analiza podobnych zapożyczeń w innych biogramach zamieszczonych w antologii wykracza poza ramy niniejszego artykułu. Warto natomiast zaznaczyć, że inspirację podręcznikiem Rycharskiego można także zaobserwować w notach o Kochanowskim, Klonowicu, Szymonowicu, Gawińskim, Drużbackiej, Sarbiewskim, Naruszewiczu, Książninie, Morawskim, Karpińskim, Woroniczu, Krasickim, Trembeckim, Franciszku Ksawerym Dmochowskim, Osińskim, Wybickim, Berwińskim, Sienkiewicz, Felińskim, Kropińskim, Mickiewicz, Brodzińskim, Krasieńskim, Słowackim, Garczyńskim, Zaleskim, Korzeniowskim, Wasilewskim, Zanie, Gaszyńskim, Lenartowiczu, Deotymie, Malczewskim, Goszczyńskim, Polu, Kondratowiczu, Julianie Korsaku, Witwickim, Goreckim, Balińskim.

Polscy wychodźcy, którzy po powstaniu listopadowym znaleźli się w USA, uskarżali się w swojej korespondencji na znikomą dostępność źródeł pomocnych przy realizacji ich ambicji literackich, związanych z przybliżeniem polskiego piśmiennictwa zagranicznemu czytelnikowi⁵³. Nasuwa się zatem pytanie, skąd Sobolewski mógł mieć w swoich zbiorach wydany kilkanaście lat wcześniej podręcznik Rycharskiego (1868), biorąc pod uwagę także fakt, iż wielki pożar w Chicago (1871) miał doszczętnie zniszczyć jego bibliotekę. Być może w dzieło to zaopatrzył Sobolewskiego Józef Ignacy Kraszewski, który wymieniał listy zarówno z autorem *Poets and Poetry of Poland*, jak i z Rycharskim. Analiza rękopiśmiennej korespondencji pokazuje, że wspomniani pisarze widzieli w Kraszewskim autorytet literacki, przesyłali mu swoje dzieła, licząc na jego opinię i pomoc, czyniąc go także powiernikiem własnych autorskich zmagania. W przypadku Rycharskiego były one związane z recepcją jego dzieła. Młody autor, doświadczając ostrej krytyki *Literatury*

52 *Ibidem*.

53 Por. List M. Rosienkiewicza do K. Lacha Szyrmy z 9.05.1836, *Kronika Emigracji Polskiej* 6 (1837).

polskiej w historyczno-krytycznym zarysie, w następujących słowach zwracał się do Kraszewskiego: „Śmiem tylko prosić W[ielmożnego] Pana Dobr[odzieja] jako jedynie dzisiaj w naszym kraju rozstrzygającej powagi literackiej, byś zechciał łaskawie w swem sprawozdaniu z r. 1867 w kilku przynajmniej choć surowych, byle sprawiedliwych słowach zwrócić uwagę na szczerą chęć młodego autora i kwestię tę choć pobieżnie podnieść”⁵⁴. Z kolei Paweł Sobolewski, pisząc z estymą do Kraszewskiego, którego talent nazywał zaszczytem dla całego narodu polskiego, prosił o pomoc w kilku sprawach. Pierwsza z nich dotyczyła przesłania przez autora *Starej baśni* źródeł przydatnych w opracowaniu antologii oraz kilku napisanych przez niego poetyckich utworów, by Sobolewski mógł je zamieścić w *Poets and Poetry of Poland*⁵⁵. Późniejsze listy poety wiązały się z kłopotami finansowymi po wydaniu dzieła, brakiem zainteresowania utworem wśród Polonii amerykańskiej, co sprawiło, że redaktor antologii, nad którym zawisła groźba licytacji, poprosił najpoczytniejszego wówczas polskiego pisarza o zainteresowanie jego dziełem rodzimych czytelników⁵⁶.

Zarówno Rycharski, jak i Sobolewski byli wielbicielami twórczości Kraszewskiego, co znalazło swoje odzwierciedlenie w napisanych przez nich życiorysach autora *Ulany*, zaprezentowanych w *Literaturze polskiej* oraz *Poets and Poetry of Poland*. Sobolewski przewodniczył uroczystym obchodom jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy twórczej Kraszewskiego, które odbyły się w Aurora Turner Hall w Chicago w 1879 roku⁵⁷. Oba dzieła w niedługim czasie po swojej publikacji „wywołały hałas w różnych kierunkach” (jak powiedział niegdyś Mickiewicz o swoim katechizmie polskiego pielgrzymstwa). Podręcznik Rycharskiego spotkał się z kontrowersyjnym, a zarazem opiniotwórczym przyjęciem⁵⁸, podczas gdy antologia Sobolewskiego otrzymała głównie pozytywne recenzje.

Mimo rozgłosu, jaki towarzyszył publikacji *Poets and Poetry of Poland* i *Literatury polskiej*, utwory te nie cieszą się obecnie szerokim zainteresowaniem badawczym, zwykle wzmiankuje się o nich na marginesach prac historycznoliterackich. Lapidarne wzmianki o podręczniku Rycharskiego

54 Por. *Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego. Seria III: Listy z lat 1863–1887*, t. 70, R (Rohozińska–Rzuchowski), Biblioteka Jagiellońska, BJ Rkp. 6530 IV, 270.

55 List Pawła Sobolewskiego do Józefa Ignacego Kraszewskiego, Chicago 30 czerwca 1879 r., Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej.

56 *Ibidem*.

57 Por. *Chicago Daily Tribune* (August 10, 1879): 3.

58 Anna Janicka, *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”* (Wydawnictwo Alter Studio: Białystok, 2015), 144.

pojawią się na przykład w *Polskiej nauce o literaturze* Henryka Markiewicza⁵⁹, *Historiach literatury polskiej 1864–1914*⁶⁰ i w *Historiografii literatury polskiej w XIX stuleciu*⁶¹ autorstwa Rościsława Skręta, który także napisał hasło o Rycharskim w *Polskim Słowniku Biograficznym*⁶². O ponadczasowości i inspirującym charakterze niektórych sądów zawartych w *Historii literatury polskiej* świadczy zaczerpnięcie z niej motta Jubileuszowej Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Józef Ignacy Kraszewski 1812–2012. Pisarz – Myśliciel – Autorytet*, której pokłosem stał się tom pt. *Kraszewski i wiek XIX. Studia*⁶³. Warto zauważyć, że w antologii Sobolewskiego ten „błyskotliwie”⁶⁴ napisany fragment nie został sparafrazowany, a nota o Kraszewskim stanowi wyraz kultu, jakim otaczano pisarza w USA, cieszącego się ogromnym autorytetem wśród ówczesnej Polonii.

Nie wydaje się, aby Sobolewski prześledził wszystkie artykuły, na łamach których toczone były polemiczne pojedynki między Rycharskim a środowiskiem krytyki literackiej w związku z publikacją *Historii literatury polskiej*. Nie znajdziemy natomiast w *Poets and Poetry of Poland* niektórych fragmentów piętnowanych przez adwersarzy Rycharskiego.

59 Henryk Markiewicz usytuował *Historię literatury polskiej* wśród przeważnie mało wartościowych kompilacji, powstających w pierwszym piętnastolecu po Powstaniu Styczniowym, pełnych informacji bibliograficznych, przeznaczonych głównie do użytku młodzieży. Por. Henryk Markiewicz, *Polska nauka o literaturze. Zarys rozwoju* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985), 102.

60 Por. *Historie literatury polskiej 1864–1914*, red. Urszula Kowalczyk, Łukasz Książyk (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015), 313, 315.

61 Rościsław Skręt, *Historiografia literatury polskiej w XIX stuleciu* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986), 102, 135.

62 *Polski Słownik Biograficzny XXXIII* (Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991–1992), 366.

63 „Powieść więc, która jest kopią życia ludzkiego, musi być zmienną jak to życie, musi iść za swym oryginałem – za duchem wieku. Dlatego powieści i romanse mogą być tylko względnie piękne i dobre. Ale ta właśnie harmonia między duchem czasu a kopią życia ludzkiego jest zadaniem autora powieści. Kraszewski rozwiązał to zadanie! Spoglądał on długo na świat swoich marzeń, nareszcie przejrzał, rozważnym okiem spojrzął w przeszłość swojego narodu, ironicznym okiem w prywatne jego życie obecne i – stał się autorem powieści. W powieściach jego wszystko jest tak ludzkie, tak zgodne z naszą ziemią, tak naturalne jednym słowem, iż niepodobna mu nie przyznać górującego pierwszeństwa przed jego poprzednikami, z których jedni wisieli między ziemią a niebem wymarzonem, i śniąc tylko o ostatnim, nie dotknęli nigdy pierwszej – a drudzy nie próbowali sił swoich, by coś oryginalnego napisać. Kraszewski obrazuje ludzi rzeczywistych; nie wynurza z ich serc innych uczuć, prócz tych, które tam natura zaszczepiła”. Por. *Kraszewski i wiek XIX. Studia*, red. Anna Janicka, Krzysztof Czajkowski, Paweł Kuciński (Białystok: Wydawnictwo Prymat, 2012), 20.

64 *Ibidem*, 14.

Na przykład o „żarliwym obrońcy klasycyzmu”⁶⁵ Sobolewski pisze w sposób bardziej wyważony, nie powtarza słów Siemieńskiego, że Osiński „zstąpił do grobu ze swoją *Odą do Kopernika*, z Laharpem pod pachą i z dwoma wierszami parodii z *Dziadów*” (z podobnych uwag zamieszczonych w podręczniku tłumaczył się później Rycharski po krytyce w „Dzienniku Poznańskim”). Sobolewski, pragnąc uprzystępnić dzieło amerykańskiemu czytelnikowi, w swoim wywodzie stara się także unikać tego, co Józef Szujski zarzucił polskiemu podręcznikowi, a więc „wielomowności”, niejasności i filozoficznej abstrakcji⁶⁶. Warto także zauważyć, że dwa ostatnie wymienione czynniki były piętnowane przez samego Sobolewskiego przy omawianiu twórczości poszczególnych autorów w *Poets and Poetry of Poland*.

Jak już wspomniano, periodyzacja polskiej literatury zaproponowana przez Rycharskiego została przejęta przez Sobolewskiego, pomimo tego, że recenzenci podawali ten podział w wątpliwość. W antologii możemy także zaobserwować „literacki panegiryzm”⁶⁷, który Józef Szujski zarzucał podręcznikowi. *Poets and Poetry of Poland* wypełnia podobny, pełen uniesienia i entuzjazmu, gloryfikujący, a nawet sakralizujący ton w odniesieniu do wybranych twórców, np. Krasińskiego. W antologii Sobolewskiego przetłumaczono część fragmentów pochodzących z dzieła Rycharskiego, które skrytykował również recenzent „Dziennika Poznańskiego” za brak hierarchizowania literackich zasług poszczególnych poetów (Mickiewicza, Krasińskiego, Słowackiego, Pola, Ujejskiego) i hiperbolizację ich dokonań⁶⁸.

Z pozytywną oceną recenzentów *Literatury polskiej* spotkał się systematyczny, staranny układ treści polskiego podręcznika⁶⁹. Podobną dbałość można zauważyć w kompozycji *Poets and Poetry of Poland*. W antologii sam układ not biograficzno-literackich poświęconych wybranym autorom w wielu przypadkach odzwierciedla metodę stosowaną przez Rycharskiego, polegającą na prezentowaniu kolejno twórczości literackiej, życiorysów autorów i listy wydań poszczególnych

65 Rycharski, t. II, 53.

66 Józef Szujski, „Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie Lucjana Tomaszka Rycharskiego. Kraków u Himmelbiana”, *Przegląd Polski: pismo poświęcone polityce i literaturze* 2/4 (1867): 153.

67 *Ibidem*, 154.

68 *Dziennik Poznański* 10/8 (1868): 2.

69 Lucjan Siemieński, „O historiach literatury polskiej”, *Czas: dziennik poświęcony polityce krajowej i zagranicznej oraz wiadomościom literackim, rolniczym i przemysłowym* 200 (1.09.1867): 2.

dzieł (z drugiej strony technika ta została skrytykowana przez Karola Mecherzyńskiego)⁷⁰. Życzliwie odniósł się – zarówno do *Poets ans Poetry of Poland*, jak i *Literatury polskiej* – Józef Ignacy Kraszewski. Jak już wspomniano, pierwszą pracę określił w liście do redaktora jako „jedyny pomnik w swoim rodzaju”, o drugiej wspominał w swoich *Rachunkach*, doceniając staranność dzieła napisanego „z poszanowaniem i miłością przedmiotu”⁷¹, wyrażając przy tym zdecydowane poparcie dla młodego autora. Wydaje się zatem prawdopodobne, że Kraszewski, ceniący podręcznik Rycharskiego, mógł przekazać właśnie to dzieło Sobolewskiemu, który w korespondencji prosił o przesłanie pracy poświęconej polskiej poezji, pomocnej przy tworzeniu antologii⁷².

Trzeba także zaznaczyć, że Sobolewski, adaptując treść podręcznika do swojej antologii, pozostawił w parafrazowanych fragmentach ślad osobistych przekonań, czasem inaczej rozkładając akcenty i tonując arbitralne sądy Rycharskiego. Zmiany wprowadzone przez redaktora wpływają na hierarchię przedstawionych zjawisk, modelują ją w określony sposób. Pod tym względem antologia pełni zarówno funkcję renowacyjną, jak i innowacyjną, posługując się terminologią Danuty Ullickiej⁷³. Twórczość polskich poetów, przybliżana amerykańskiemu czytelnikowi, ulega rekontekstualizacji. W stosunku do polskiego podręcznika Sobolewski pomija elementy zbyt skomplikowane, wyjaśnia pojęcia nieznanne Amerykanom, tłumaczy tytuły, przedstawia szerszy kontekst omawianych zjawisk, związany z polskimi realiami geograficznymi, folklorystycznymi i historycznymi. Antologista poszerza informacje o randze poszczególnych autorów oraz znaczeniu wybranych utworów. Sobolewski eksponuje także polsko-amerykańskie związki kulturowe w prezentacji życia i twórczości Niemcewicza. Operując obrazowym stylem, autor

70 Karol Mecherzyński, *Uwagi nad dziełem Lucjana Tomasza Rycharskiego: Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie* (Kraków: Drukarnia „Czasu” W. Kirchmayera, 1868), 2.

71 Józef Ignacy Kraszewski, *Z roku 1867. Rachunki przez B. Bolesławitę, cz. 2* (Poznań: Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, 1868), 298.

72 Sobolewski w liście do Kraszewskiego w następujących słowach zwracał się do adresata: „Otóż mając największy szacunek dla ciebie i braterskie zaufanie, przychodzę z prośbą, której nie zechcesz mi odmówić – a ta jest, abyś był łaskaw przesłać mi jakie polskie dzieło, zawierające krótkie okazy z naszych Poetów (...) Jeżelibyś sądził, że mi także potrzeba dokładnego wywodu polskiej poezji to proszę”. List Pawła Sobolewskiego do Józefa Ignacego Kraszewskiego, Chicago 30 czerwca 1879 r., Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej.

73 Danuta Ullicka, „Przemoc czytanek. O gatunku antologii”, w *Współczesne dyskursy konfliktu. Literatura – Język – Kultura*, red. Włodzimierz Bolecki, Wojciech Soliński, Maciej Gorceżyński (Łódź: Fundacja Akademia Humanistyczna, Instytut Badań Literackich PAN, 2015), 443.

plastycznie przedstawia istotne miejsca na mapie polskiej kultury, m.in. Świątynię Sybilli i Zofiówkę⁷⁴.

„Powielenie cudzych fragmentów i równocześnie oryginalna całość antologisty”⁷⁵

Krzysztof Karasek w przedmowie do opracowanej przez siebie antologii zaznaczał: „Tym ciekawsza antologia, im bardziej osobisty i gorący stosunek jej autora do [...] materii, im bardziej wygląda zza niej jego własna twarz”⁷⁶. Dobór utworów zamieszczonych w *Poets and Poetry of Poland* oraz prowadzony wywód odzwierciedlają także indywidualne preferencje czytelnicze redaktora, jego wrażliwość estetyczną, znajomości z wybranymi twórcami i osobiste doświadczenia. Na te ostatnie składały się przede wszystkim los wygnańca, prześladowania patriotów⁷⁷ oraz walka zbrojna w obronie ojczyzny. Uprzywilejowane miejsce w wywodzie zajęło powstanie listopadowe, w którym Sobolewski wziął udział, walcząc w oddziale Benedykta Kołyszki. Stało się ono wstrząsem duchowym, rozdzielającym biografię pisarza na dwie części, przeżyciem granicznym, do którego powracał w swojej twórczości powstającej już w Stanach Zjednoczonych (np. *An Address Delivered on the Anniversary of the Late Polish Revolution, Victor and Clotylde*), a także w *Poets and Poetry*

74 Ponadto, w *Poets and Poetry of Poland* uwidaczniają się m.in. ślady lektury wykładów Wincentego Pola o literaturze polskiej w XIX wieku (*Pamiętnik Wincentego Pola do literatury polskiej XIX wieku w dwudziestu prelekcjach mianych w radnej sali miasta Lwowa*), *Listów spod Lwowa* Kornela Ujejskiego, *Historii, literatury i krytyki* Jana Majorkiewicza, *Portretów literackich* Siemieńskiego, *Prelekcji paryskich* Mickiewicza i pism Mochnackiego (jednak trudno stwierdzić, na ile dzieła te Sobolewski rzeczywiście czytał, a na ile opierał się na podręczniku Rycharskiego). W antologii można zauważyć także wpływy *Historii literatury polskiej* pisanej przez Bentkowskiego, później przez Wiszniewskiego oraz *Śpiewów historycznych* Juliana Ursyna Niemcewicza.

75 Ulicka, „Przemoc czytane. O gatunku antologii”, 440.

76 Krzysztof Karasek, „Przedmowa”, w *Współcześni poeci polscy. Polska poezja od roku 1956* (Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 1997), 6. Cyt. za: Magdalena Kokoszka, *Wybory autorskie. Przyczynek do charakterystyki zjawiska*, w *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017), 53.

77 Por. m.in. motto antologii zaczerpnięte z pism J.U. Niemcewicza; *Piosenka wygnańca* R. Berwińskiego; *Na tem twardem szczudle mojem, Pomoc dajcie mi rodacy* W. Syromkli (fałszywa atrybucja wiersza anonimowego); *Modlitwa wiosenna* K. Balińskiego; *Westchnienie z oddali* R. Zmorskiego. Z drugiej strony, Sobolewski pokazuje także w antologii los prześladowanych rodaków pozostałych w kraju swojego pochodzenia, zamieszczając tłumaczenie wiersza *Żywy trup* Balińskiego, gdzie Cytadela jawi się jako mogiła, skrywająca „umarłych dla świata”.

of Poland. Omawiając epokę romantyzmu w swojej antologii, redaktor podkreślał, że wraz z rokiem 1831 literatura ojczyzna wykonała nowy zwrot moralny i patriotyczny – „Od tego czasu poezja polska nabrała najwyższego znaczenia, stając się duchem wiodącym i panującym całej narodowości polskiej”⁷⁸.

Jak już wspomniano, na kartach *Poets and Poetry of Poland* pojawili się autorzy, których Sobolewski znał osobiście (A.A. Jakubowski) oraz z którymi korespondował. Jakubowskiemu, przyjacielowi swojej młodości i współwynajmcy do Stanów Zjednoczonych, poświęcił wzruszające wspomnienie. Chciał w ten sposób ocalić od zapomnienia pamięć o „młodzieńcu pięknej nadziei”, prekursorze młodopolskiego pesymizmu i autorze pierwszej wydanej w USA książki o polskiej literaturze⁷⁹. Sobolewski w swoim dziele przedstawił także sylwetkę Józefa Ignacego Kraszewskiego, z którym prowadził korespondencję, podkreślając, że pod względem wielości dzieł dorównać temu pisarzowi mogli tylko Lope de Vega oraz Alexandre Dumas. Miejsce w antologii znalazł również Kornel Ujejski, z którym Sobolewski prawdopodobnie korespondował, dzięki wstawiennictwu Heleny Modrzejewskiej.

Sobolewski zamieścił w *Poets and Poetry of Poland* także własne refleksje na temat recepcji wybranych utworów i rangi ich autorów, np. podkreślał, że pomimo iż minęło 18 lat od śmierci Syrokomli, naród polski wciąż jeszcze nie może sobie uświadomić, że ten poeta już nigdy dla niego nie zaśpiewa. Autor wspominał również o wydanym przez siebie wiele lat wcześniej tłumaczeniu pieśni *Jeszcze Polska nie umarła*, nazywając ten utwór najbardziej znaną polską pieśnią historyczną, popularną w całej Europie, która powstała jako forma protestu wobec zaborców. Natomiast szczególne miejsce w charakterystyce zjawisk literackich, osadzonych w tzw. długim trwaniu romantyzmu, zajęła w jego antologii szkoła ukraińska, bliska redaktorowi ze względu na jego miejsce urodzenia (Sobolewski wspominał też o swojej nauce w szkole bazylianów w Humaniu). Silną reprezentację otrzymała również szkoła litewska (redaktor szczególnie pozytywnie wypowiadał się o Tomaszu Zanie, podkreślając, że jeszcze w czasie swojego pobytu w kraju czytał o jego przyjaźni z Mickiewiczem).

78 Paweł Sobolewski [red.], *Poets and Poetry of Poland* (Chicago: Knight & Leonard, Printers, 1881), 33.

79 *The Remembrances of a Polish Exile* to także pierwsza znana miniaturowa antologia rodzimej poezji opublikowanej na ziemi Waszyngtona, która przygotowała grunt pod *Poets and Poetry of Poland*.

Obraz polskiej literatury dla Amerykanów

Wyselekcjonowany i zamieszczony w antologii wybór ponad 170 utworów, powstałych między XVI a XIX wiekiem, zakreśla bogatą panoramę literatury polskiej. Na tle powstałych kilka dekad wcześniej opracowań – *The Remembrances of a Polish Exile* Augusta Antoniego Jakubowskiego oraz eseju *On the Literature of Poland* Marcina Rosienkiewicza – przybliżających Amerykanom literaturę polską, tom Sobolewskiego nie tylko stwarza okazję szerszego, wieloaspektowego poznania dziejów polskiej poezji, ale daje czytelnikowi także możliwość swobodnej, nieliniarnej lektury, podyktowanej własnym wyborem czytanego tekstu (oczywiście w obrębie zakreślonym przez antologię), co było utrudnione we wspomnianych wcześniej dziełach Jakubowskiego i Rosienkiewicza, gdzie tłumaczone utwory zostały przede wszystkim wkomponowane w tekst główny wypowiedzi wspomnianych autorów.

Sobolewski, podobnie jak wspomniany już Rycharski, postawił przed swoim dziełem zadania pedagogiczne i popularyzatorskie, a dodatkowo kulturalno-polityczne, pragnąc „podwyższyć polską narodowość w oczach Anglo-saksonów”⁸⁰. Jak pisała Danuta Ulicka, antologia „ukrywa także zamierzoną performatywność (bo każda antologia ma czegoś dowodzić, coś ilustrować, do czegoś przekonywać lub ku czemuś pozyskiwać, coś narzucać lub wręcz zmieniać)”⁸¹. Wybór utworów zamieszczonych w *Poets and Poetry of Poland* daje wyobrażenie nie tylko o różnorodności polskiej literatury, ale także obrazuje określone cechy składające się na charakter narodu Polaków: umiłowanie cnoty i wolności, prostoty, wiejskości⁸², miłość i poświęcenie dla ojczyzny⁸³, związek z religią⁸⁴ oraz kult heroicznej przeszłości (m.in. w dziełach Niemcewicz).

Redaktor antologii, idąc śladem Rycharskiego, wyróżnił następujące epoki w historii literatury polskiej: piastowsko-jagiellońską (1000–1500); króla Zygmunta (1500–1620); jezuicką (1620–1750); klasyczną (1750–1822,

80 List P. Sobolewskiego do J.I. Kraszewskiego, Chicago, 19.01.1882, Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej, *Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego. Seria III, Listy z lat 1863–1887*, rps 6532 IV.

81 Ulicka, „Przemoc czytanek. O gatunku antologii”, 438.

82 W antologii znalazły się utwory pokazujące polskie obyczaje, jak *Pieśń świętojańska o Sobótce*, sielanki Zimorowica, Szymonowica, Gawińskiego, Brodzińskiego (*Wiesław*), wiersze Pola, Kondratowicza, Zmorskiego (*W sukmany!*).

83 M.in. w utworach Gawińskiego, Sarbiewskiego, później Morawskiego, Witwickiego i wielu innych.

84 M.in. w utworach Woronicza, Karpińskiego, Książnika, Krasieńskiego, Ujejskiego.

zwaną też epoką Konarskiego); romantyczną (od pojawienia się Adama Mickiewicza do czasów mu współczesnych). W swoim wywodzie antologista poświęcił najwięcej miejsca i uwagi ostatniemu okresowi. Z perspektywy zmierzchu swego życia Sobolewski zapowiada dalszy rozkwit polskiej literatury, bynajmniej nie wieszczy kresu romantyzmu, dostrzega żywotność składających się na niego idei i przewiduje jego długie trwanie. Warto uważniej przyjrzeć się charakterystyce właśnie tej epoki, przypominając, iż Karol Mecherzyński, omawiając podręcznik Rycharskiego, którym inspirował się Sobolewski, stwierdzał, że przedstawienie XIX wieku cechuje „niepoślednia rzecz znajomość”⁸⁵.

Poets and Poetry of Poland ukazuje kształtowanie się charakteru narodowego polskiego i dojrzewanie literatury „prawdziwej”. Sobolewski był przekonany, że literatura ojczysta mimo upływu lat zachowała swoje narodowe cechy – zarówno w epoce Konarskiego, jak i w czasach romantyzmu. Omawiając tworzenie się nowej literatury, związanej z patriotyzmem i kategorią narodowości, autor podkreślał, że utwory wtedy powstałe pod wpływem niepospolitego geniuszu pozostaną nieśmiertelne, podobnie jak ich twórcy. Dotychczasowe osiągnięcia na polu poezji jawiły się Sobolewskiemu jako zapowiedź jej dalszego, znakomitego postępu. Utwory, które opublikowano w *Poets and Poetry of Poland*, zostały przepuszczone przez „filtr historycznej ważności”⁸⁶, co łączy się z aspektem etymologicznym antologii, zakładającej gromadzenie tekstów najcenniejszych. W tomie Sobolewskiego znalazły się dzieła, które towarzyszyły Polakom w najtrudniejszych chwilach i odegrały ważną rolę w dziejach państwa, chociażby utwory takie jak *Boże coś Polskę* i *Z dymów pożarów*, spełniające rolę hymnów narodowych.

Poetyka fragmentu, tak charakterystyczna dla antologii, pozwoliła Sobolewskiemu na ukazanie dynamizmu polskiego romantyzmu w jego licznych odmianach prądowych. Bogatą reprezentację znalazła tam, jak już wspomniano, ludowość, obok niej na kartach antologii do głosu doszły: bajronizm, orientalizm, historyzm i profetyzm⁸⁷. Umiejętny dobór utworów przez Sobolewskiego sprawiał, że wiele wariantów prądowych miało szansę ujawnić się w twórczości pojedynczego autora. Zjawisko to najpełniej uwidacznia się w prezentacji przez Sobolewskiego sylwetki twórczej Adama Mickiewicza. W przetłumaczonych utworach poety znalazły się np. realizacje nurtu neoklasycystycznego (*Oda do młodości*)

85 Mecherzyński, *Uwagi nad dziełem Lucjana Tomasza Rycharskiego*, 5.

86 Kokoszka, *Wybory autorskie*, 56.

87 Por. Bogusław Dopart, *Romantyzm polski: pluralizm prądów i synkretyzm dzieła* (Kra-ków: Księgarnia Akademicka, 1999), passim.

i orientalizmu (*Farys*). Obok nich umiejscowiono fragment poematu profetycznego (*Dziady dreźnieńskie*)⁸⁸, liryki powstałe pod sztandarem romantycznej ludowości *Ballad i romansów* (*Powrót taty i Pierwiosnek*), wiersz *Do M**** uznawany za pierwszy, w pełni romantyczny polski liryk, oraz pisany w więzieniu *Nowy Rok*, który obrazuje kolejny etap w ewolucji liryki osobistej Mickiewicza⁸⁹. Kontekst Byronowski, obecny w dwóch ostatnich wspomnianych utworach poety, znalazł także swoje przedłużenie w Mickiewiczowskim tłumaczeniu *Pożegnania Czajld Harolda*, zestawionego z angielskim oryginałem. Uwagę zwraca rozpoczęcie przeglądu dzieł twórcy polskiego romantyzmu od *Pierwiosnka* (podobną strategią posłużył się Jakubowski⁹⁰), utworu o charakterze dedykacyjnym, gdzie do głosu dochodzi „przekorna konwencjonalność modnej tzw. liryki kwiatowej”⁹¹. Warto zauważyć, że centralną sytuację świata przedstawionego w wierszu można połączyć metaforycznie z istotą gatunku antologii, a więc ze zbieraniem kwiatów i splataniem z nich antologijnego wieńca⁹².

Dzięki oryginalnemu doborowi przetłumaczonych utworów, Sobolewski, kreśląc obraz rodzimej literatury, zaznaczył wyraźnie jej estetyczny pluralizm. Tak więc na kartach antologii Niemcewicz jawi się nie tylko jako autor przejmującej dumy o zdrajcy ojczyzny (*Duma o Głińskim*), lecz także jako twórca *Pani Guzdralskiej*, stanowiącej literacki kamuflaż, w którym – jak zaznaczał Grzegorz Zajac – „Ursyn (...) pokazał się (...) jako twórca sprawnie poruszający się pomiędzy różnymi (parodia, satyra, ironia) technikami komicznego przekazu”⁹³. Z kolei prezentując

88 W antologii przetłumaczono fragment Wielkiej Improwizacji z cz. III *Dziadów: A Moment and a Sparkle* oraz passus z IV cz. *Dziadów*, Adam Mickiewicz, *Dziady* część IV, w: idem, *Dzieła. Wydanie Rocznicowe*, t. IV: *Dramaty*, oprac. Zofia Stefanowska (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN 1999), 56, w. 310–317.

89 Adam Mickiewicz, *Wybór poezyj*, oprac. Czesław Zgorzelski, cz. I (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986), LVIII.

90 Jakubowski w *The Remembrances of a Polish Exile* zamknął esej o polskiej poezji tłumaczeniami kilku rodzimych utworów. Pierwszym z nich był właśnie *Pierwiosnek* Mickiewicza.

91 Bogusław Dopart, „Adam Mickiewicz”, w *Historia literatury polskiej*, t. V: *Romantyzm* (Bochnia–Kraków: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza SMS, 2003), 287.

92 Jak pisze Iwona Słomak: „Terminy ἀνθολογία bądź też ἀνθολόγιον albo ἀνθολόγημα (‘zbior kwiatów’) pochodzą od czasownika ἀνθολογέω oznaczającego ‘zbieram kwiaty’ (ἄνθος ‘kwiat’, a metaforycznie także ‘coś najlepszego, najcenniejszego’; λέγω ‘zbieram’)”. Por. Iwona Słomak, „Ἀνθολογία w czasach antycznych i późniejsza recepcja pojęcia: europejskie anthologiae nowożytne (rekonesans)”, w *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017), 36.

93 Grzegorz Zajac, *Czuły weredyk: Twórczość poetycka Juliana Ursyna Niemcewicza* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015), 274.

sylwetkę twórczą Słowackiego, antologista od tonu romantycznej liryki osobistej (*Hymn. Smutno mi Boże*) przeszedł do „obrazu historycznego”, jakim jest *Mindowe* (natomiast w przypadku Mickiewicza, Sobolewski łączył ze sobą utwory o wymiarze pokoleniowym, programowym, z bezpośredniością intymnego wyznania lirycznego). Również przedstawiając twórczość Krasickiego, którego ranga została odzwierciedlona wielością tłumaczeń, redaktor antologii od koturnowości *Wojny Chocimskiej* (utworu krytykowanego już przez Franciszka Ksawerego Dmochowskiego w *Sztuce rymotwórczej*) przeszedł w krąg poezji dydaktycznej (obok satyry *Pijaństwo* pojawił się w antologii bogaty wybór bajek, prezentujących m.in. etykę umiaru i zdrowego rozsądku, bliską amerykańskiemu czytelnikowi).

Tak jak wspomniano, szczególne miejsce w wywodzie Sobolewskiego zajęła szkoła ukraińska. Redaktor przybliżył sylwetki twórcze J.B. Zaleskiego, A. Malczewskiego, S. Goszczyńskiego, M. Gosławskiego, A. Olszarowskiego, A. Grozy, T. Padurry. Podobnie jak Grabowski, kładł nacisk na trzy zróżnicowane obrazy Ukrainy w twórczości trzech pierwszych pisarzy. Sobolewski szczególnie cenił *Marię* Malczewskiego, w której, jak pisał, odbiły się „pierwsze wrażenia romantyzmu” i prawdziwie narodowe charaktery. Słowika ukraińskiej szkoły porównywał do Petrarki, zaś w Goszczyńskim widział rodzaj poety-snycerza, zestawiając go z Szekspirem, podobnie jak Mochnacki. Z kolei w szkole litewskiej dopatrywał się naśladowców autora *Ballad i romansów*, do których zaliczył S. Witwickiego, A.E. Odyńca, J. Korsaka, A. Chodźkę, J. Massalskiego.

Pragnąc chociaż w części oddać wielonurtowość polskiej literatury, Sobolewski wyróżniał poezję sybirską z jej przedstawicielem Karolem Balińskim, literaturę kaukaską reprezentowaną przez Gustawa Zielińskiego, poezję heroiczną, tworzoną przez Jasińskiego, Godebskiego, Rajmunda Korsaka, Suchodolskiego i Romanowskiego oraz poezję religijną („głoszącą tajemnicę zmartwychwstania”), zaliczając do niej *Psalmy* Krasieńskiego i *Skargi Jeremiego* Ujejskiego.

Doniosła rola powstania listopadowego znalazła swoje odzwierciedlenie nie tylko w wywodzie o polskiej literaturze w XIX wieku i w doborze utworów, lecz również w notach biograficznych. Sobolewski eksponował w nich insurekcyjne doświadczenia autorów, tworząc przy tym bogatą reprezentację poetów-żołnierzy, biorących udział także w innych walkach niepodległościowych, do których należeli: Morawski, Kropiński, Niemcewicz, Wybicki, Garczyński, Gaszyński, Bogusławski, Malczewski, Goszczyński, Gosławski, Korsak, Gorecki. Na tym tle wyjątkowe miejsce zajął Maurycy Gosławski, ukazany jako jeden z najwybitniejszych polskich poetów, ale także jeden z „najprawdziwszych synów Polski”.

człowiek o „najszlachetniejszym sercu i najwznioślejszym umyśle”, który nigdy nie zaniedbał służby swojemu krajowi jako żołnierz i poeta. Sobolewski zaznaczył przy tym, że niemal wszystkie poezje Gosławskiego tchną największą miłością do kraju oraz przyjacielskim i braterskim przywiązaniem do całego ludu. Redaktor na kartach *Poets and Poetry of Poland* zwracał również uwagę na to, jaki ślad Powstanie Listopadowe zostawiło na życiu i twórczości pisarzy, którzy nie brali bezpośredniego udziału w zbrojnej walce: Kazimierza Brodzińskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza i Juliusza Słowackiego.

Należy zaznaczyć, że pisma Sobolewskiego nie odzwierciedlają przewartościowań poezji krajowej po 1848 roku, a w sposób szczególny widocznych w latach 70. XIX wieku. Dotyczyły one zwłaszcza twórczości Zaleskiego czy Pola⁹⁴, którzy w antologii *Poets and Poetry of Poland* nadal zachowali wysoką pozycję literacką. Przy tym antologia Sobolewskiego w szczególny sposób eksponowała kult trzech wieszczów, symbolicznie ukazany już w grafice poprzedzającej periodyzację polskiej literatury. Chociaż Mickiewicz został przedstawiony jako jeden z najwybitniejszych poetów polskich, to twórczość Krasińskiego ukazano jako zenit rodzimej poezji, nazywając go najbardziej natchnionym poetą-prorokiem, a także poetą ludzkości⁹⁵. Z kolei odnośnie do autora *Kordiana* Sobolewski – podobnie jak Wincenty Pol – twierdził, że żaden z poetów polskich, od Krasickiego do Krasińskiego, nie miał takiej siły fantazji, jaką posiadał Juliusz Słowacki. Tak jak Krasiński, także i Sobolewski wysoko cenił *Ojca zadżumionych*, dopatrując się w nim rysów Laokoona (*Kilka słów o Juliuszu Słowackim*). Podobnie do Karola Libelta, omawiając *Mazepę*, Sobolewski wskazywał na umiejętność Słowackiego uchwycenia w najdelikatniejszych odcieniach ludzkich charakterów. Antologista mocno eksponował indywidualność twórczą Słowackiego oraz jego niezależność artystyczną. Jednocześnie Sobolewski zwracał uwagę na niezrozumienie przez publiczność dzieł Słowackiego, co znajdowało także odbicie w jego komentarzach dotyczących takich utworów jak np. *W Szwajcarii*, *Kordian* czy *Anhelli* – o tym ostatnim redaktor antologii pisał m.in. „Doktryna przedstawiona w *Anhellim* ginie [...] w niezgłębionej głębi mistycyzmu”.

94 Por. Henryk Markiewicz, „Pozytywizm wobec romantyzmu polskiego”, w *Problemy polskiego romantyzmu*, seria trzecia, red. Maria Żmigrodzka (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981), 262–263.

95 Warto odnotować, że Sobolewski w *Poets and Poetry of Poland* poszerzył wybór utworów autora *Irydiona*, dostępny amerykańskiemu czytelnikowi w tłumaczeniu Marty Walker Cook, *The undivine comedy, and other poems* (Philadelphia: J.B. Lippincott & Co., 1875), jednak nie odwołał się do tej edycji w antologii.

Konstrukcja antologii ukazuje dążenie Sobolewskiego do zaprezentowania amerykańskim czytelnikom wielowymiarowej działalności literackiej i publicznej wybitnych poetów polskich, a także twórców znanych głównie ze względu na swoją prozę (takich jak np. Józef Ignacy Kraszewski, Narcyza Żmichowska), jak i tych, którzy nie byli poetami, lecz odegrali znaczącą rolę w historii narodu, posiadając talenty literackie (jak Stanisław Konarski), lub zapisali się w dziejach polskiej pedagogiki (Stanisław Jachowicz). Sobolewski zamieszczał także w swoim dziele przekłady utworów, z którymi, jego zdaniem, warto zapoznać Amerykanów, nawet gdy nie dysponował dokładniejszą wiedzą o życiu autorów, jak w przypadku Jana Nepomucena Jaśkowskiego, Stanisława Bogusławskiego i Gustawa Olizarowskiego.

Mimo aprobaty dla tradycji romantycznej Sobolewski – podobnie jak krytycy spod znaku pozytywizmu – doceniał realizm, rozumiany jako tworzenie utworów na „fundamencie prawdy” (*foundation of truth*⁹⁶). W tym względzie oceniał wysoko przede wszystkim utwory Kraszewskiego, Żmichowskiej i Goszczyńskiego. Z rezerwą odnosił się natomiast do „niezrozumiałych” alegorii i „mistycyzmu”, krytykując w tym aspekcie twórczość Garczyńskiego oraz improwizacje Deotymy. Zgodnie z programem pozytywistów, redaktor antologii z uznaniem wypowiadał się o tematyce społecznej degradacji, egoizmu oraz głębokiej znajomości ludzkiej natury w twórczości Żmichowskiej, zajmującej, według pisarza, pierwsze miejsce wśród wybitnych kobiet swego czasu.

Antologia pokazuje predylekcję Sobolewskiego do ujęć porównawczych, łączących polskich autorów z szeroko recypowanymi twórcami na przestrzeni dziejów, redaktor zestawiał na przykład: Mickiewicza z Herderem, Żmichowską z George Sand, Tomasza Kajetana Węgierskiego określał mianem polskiego Pirona, Sarbiewskiego zwał polskim Horacym. Twórczość Klemensa Janickiego przyrównywał Sobolewski do dzieł Owidiusza, Katullusa i Tibullusa – tak jak Mickiewicz wybrane utwory Karpińskiego porównywał z najpiękniejszymi kompozycjami Goethego. Sobolewski, posługując się też topiką biblijną, zestawiał Krasińskiego czy Goszczyńskiego z Mojżeszem. Konstrukcja wyводу Sobolewskiego uwypukla dążenie autora do przedstawienia międzynarodowego znaczenia polskich twórców, ich znajomości ze sławnymi pisarzami, światowej recepcji ich dzieł (uwagi redaktora nie uszła na przykład popularność, jaką twórczość Sarbiewskiego cieszyła się wśród angielskich nonkonformistów).

96 Sobolewski [red.], *Poets and Poetry of Poland*, 437.

„Teraz to już na pewno Jeszcze Polska nie zginęła”

Antologia *Poets and Poetry of Poland*, niezależnie od stopnia kompilacyjności, stała się kamieniem milowym w zaznajamianiu nie tylko czytelnika amerykańskiego, ale w szerszej perspektywie anglojęzycznego, z polską literaturą. W 1933 roku na łamach „Czasu” recenzent dzieła Eleanor Ledbetter pt. *Polish Literature in English Translation* (1932) ubolewał, iż praca nad zapoznaniem świata anglosaskiego z dorobkiem polskiego piśmiennictwa „jest zaledwie rozpoczęta”⁹⁷. Za pierwszą polską antologię poetycką w języku angielskim uznano *Specimens of the Polish Poets: with Notes and Observations on the Literature of Poland* (1827) Johna Bowringa, a drugą – dzieło Pawła Sobolewskiego.

Antologia *Poets and poetry of Poland* Sobolewskiego została opublikowana 40 lat po eseju Rosienkiewicza (*On the Literature of Poland*) i prawie 50 lat od wydania *The Remembrances of a Polish Exile* Jakubowskiego, dopełniając i uszczegóławiając zarysowany przez poprzedników obraz literatury ojczystej. Co znamienne, Sobolewski sięgnął po gatunek antologii, który skutecznie „zabudowuje masową wyobraźnię intelektualną”⁹⁸. Włożył dużo wysiłku w zebranie „kwiatu” dostępnych tekstów, reprezentatywnych dla polskiej literatury (co łączy się z etymologią wyrazu: „antologia”) i zasadzenie ich na obcym kulturowo gruncie, starając się nie stracić ich naturalnej barwy w tłumaczeniu. Wydanie tego dzieła było zwieńczeniem wieloletniej misji Sobolewskiego, realizowanej już na łamach pisma „Poland”, związanej z chęcią zaznajomienia i zainteresowania Amerykanów polską kulturą oraz przeciwstawienia się antypolskiej propagandzie obecnej w publicystyce amerykańskiej. Chociaż oba dzieła, oddalone od siebie o 40 lat, noszą ślady zręcznej kompilacji, tłumaczeń i parafraz innych źródeł, trzeba zaznaczyć, że Sobolewski wyraźnie podkreślał w nich swoją rolę jako redaktora, natomiast w *Poets and Poetry of Poland* nazywał się wprost kompilatorem i przyznawał się do czerpania z dzieł Thomasa Dunn Englisha oraz Johna Bowringa.

Publikacja Sobolewskiego była podyktowana poczuciem misji krzewienia polskiej literatury. W swojej korespondencji z Kraszewskim autor antologii podkreślał, iż wiele lat czekał, aż zdolniejszy rodak wyręczy go w tym przedsięwzięciu. Było to związane z wyrażonym na kartach antologii przekonaniem, że rozpowszechnianie literatury jest obowiązkiem zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej – wobec swojej ojczyzny. Stąd też odwołanie się do znamienych słów Mickiewicza, że jeśli pragnie się

97 L. K-ski, „Literatura polska w przekładach angielskich”, *Czas* XXXV/62 (16 III 1933): 3.

98 Ulicka, „Przemoc czytanek. O gatunku antologii”, 444.

poznać historię danego narodu, trzeba zstąpić w głąb jego literatury. Rangę *Poets and Poetry of Poland* i jej znaczenie dla ówczesnych odbiorców obrazuje również anegdota przekazana przez przyjaciela Sobolewskiego, adwokata Maksymiliana Drezmała, dziennikarzowi Piotrowi Skardze: ponoć ilekroć Sobolewski wchodził do redakcji swojego znajomego Hermana Rasstera, mówił po niemiecku: „Jeszcze Polska nie zginęła”, na co redaktor odpowiadał, że na pewno nie zginęła, póki żyją tacy ludzie jak Sobolewski. Natomiast, kiedy pisarz przyniósł mu pewnego dnia *Poets and Poetry of Poland*, miał on wykrzyknąć: „No, teraz to już na pewno *Jeszcze Polska nie zginęła*”⁹⁹.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- „Belvidere Standard”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- Bieliński Wiesław, „Życie i Czyny Pawła Sobolewskiego – Nestora Polskich Dziennikarzy w Ameryce”, *Dziennik Związkowy (Zgoda)* (June 11th, 1966) (Muzeum Polskie...) (*Spuścizna Mieczysława Haimana...*), teczka nr 78.
- „Honor Polish Journalist at grave today”, *Chicago Tribune* (September 24, 1966), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- List Lucjana Tomasza Rycharskiego do Józefa Ignacego Kraszewskiego, Kraków, 1868. *Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego. Seria III: Listy z lat 1863-1887*, t. 70, R (Rohozińska – Rzuchowski), Biblioteka Jagiellońska, BJ Rkp. 6530 IV.
- List Marcina Rosienkiewicza do Henryka Kałtusowskiego Cincinnati, 18.07.1848. Zbiory Biblioteki Narodowej.
- List Pawła Sobolewskiego do Józefa Ignacego Kraszewskiego, Chicago, 30.06.1879, Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej, *Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego. Seria III, Listy z lat 1863-1887*, rps. 6532 IV.
- List Pawła Sobolewskiego do Józefa Ignacego Kraszewskiego, Chicago, 19.01.1882, Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej, *Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego. Seria III, Listy z lat 1863-1887*, rps. 6532 IV.
- „Paul Sobolewski – The Errant Knight of the Pen!”, *The Polish-American Journal* (August 10th, 1963), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława*

99 Paweł J. Skarga, „Paweł Sobolewski był szeroko znany w kołach literatów amerykańskich”, *Dziennik Chicagoski* 118 (20.05.1929), 6.

- Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- „Paweł Sobolewski, „Bojownik o Wolność – Literat i Pionier Życia Polsko-Amerykańskiego”, *Dziennik Związkowy (Zgoda)* (September 20, 1966), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- Swing David, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- „The Chicago Sentinel”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- „The Dial”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- Zale Louis M., „Neither fire nor famine could dampen Sobolewski’s poetic urge”, Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.
- 135th Anniversary of the First Polish-American Publication in the English Language”, *Congressional Record. Proceedings and Debates of the 95th Congress, first session* no. 91, vol. 123 (May 26, 1977), Muzeum Polskie w Ameryce, *Spuścizna Mieczysława Haimana, Materiały dotyczące Pawła Sobolewskiego. Materials relating to Pawel Sobolewski*, teczka nr 78.

Książki i monografie

- Bolek Francis [red.], *Who’s who in Polish America: a biographical dictionary of Polish-American leaders and distinguished Poles resident in the America* (New York: Harbinger House, 1943).
- Budrewicz Aleksandra, „Historia literatury polskiej według Williama Richarda Morfilla”, w *Historie literatury polskiej 1864–1914*, red. Urszula Kowalczyk, Łukasz Książyk (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015), 393–411.
- Dopart Bogusław, „Adam Mickiewicz”, w *Historia literatury polskiej*, t. V: *Romantyzm* (Bochnia–Kraków: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza SMS, 2003).
- Dopart Bogusław, *Romantyzm polski: pluralizm prądów i synkretyzm dzieła* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999).
- Dyboski Roman, *Angielskie przekłady poetów polskich przez Pawła Sobolewskiego* (Kraków: odbitka z nr 295 „Czasu”, 1932).
- Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 4: P-S (Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski, 2005).
- Grzeloński Bogdan, Paweł Sobolewski, „Almanach Polonii” (Warszawa: Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”, 1988).

- Grzeloński Bogdan, *Polacy w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1776–1865* (Warszawa: Interpress, 1976).
- Haiman Mieczysław, *Ślady polskie w Ameryce: szkice historyczne* (Chicago, Ill: Drukiem Dziennika Zjednoczenia, 1938).
- Janicka Anna, *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”* (Wydawnictwo Alter Studio: Białystok, 2015).
- Klimaszewski Bolesław, „Sobolewski Paweł”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIX (Warszawa–Kraków: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, 1999–2000).
- Kokozka Magdalena, *Wybory autorskie. Przyczynek do charakterystyki zjawiska, w Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017).
- Kraszewski i wiek XIX. *Studia*, red. Anna Janicka, Krzysztof Czajkowski, Paweł Kuciński (Białystok: Wydawnictwo Prymat, 2012).
- Lerski Jerzy J., *A Polish Chapter in Jacksonian America: The United States and the Polish Exiles of 1831* (Madison: The University of Wisconsin Press, 1958).
- Lodesky James D., *Polish pioneers in Illinois 1818–1850* (Bloomington: Xlibris Corporation, 2010).
- Magda Matthew S., *Polish Presence in Pennsylvania* (Pennsylvania: Pennsylvania Historical Association, 1992).
- Markiewicz Henryk, *Polska nauka o literaturze. Zarys rozwoju* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985).
- Markiewicz Henryk, „Pozytywizm wobec romantyzmu polskiego”, w *Problemy Polskiego Romantyzmu*, seria trzecia, red. Maria Żmigrodzka (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981).
- Mickiewicz Adam, *Wybór poezyj*, oprac. Czesław Zgorzelski, cz. I (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986), LVIII.
- Mickiewicz Adam, *Dziady* część IV, w Adam Mickiewicz, *Dzieła. Wydanie Rocznikowe*, t. IV: *Dramaty*, oprac. Zofia Stefanowska (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1999).
- Morfill William R., *The Story of Poland* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1893).
- Orzechowski Emil, *Teatr polonijny w Stanach Zjednoczonych* (Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989).
- Pamięci Adama. Redakcja „Czasu”* (Kraków: Druk Wł. L. Anczyca i Spółki, pod zarządkiem J. Gadowstriege).
- Polish-American Encyclopedia* (Jefferson, North Carolina, London: McFarland & Company, 2011).
- Pula James S., *Sobolewski Paul*, w *The Polish American Encyclopedia*, ed. James S. Pula (Jefferson, NC: McFarland, 2011).
- Rycharski Lucjan Tomasz, *Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie*, t. I i II (Kraków: w drukarni „Czasu” W. Kirchmayera, 1868).
- Skręt Rościśław, *Historiografia literatury polskiej w XIX stuleciu* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986).
- Słomak Iwona, „Ανθολογία w czasach antycznych i późniejsza recepcja pojęcia: europejskie anthologiae nowożytnie (rekonesans)”, w *Antologia literacka*.

- Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017).
- Spasowicz Włodzimierz, „Wincenty Pol jako poeta”, w *Polska krytyka literacka (1800–1918)* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959), t. III.
- Sobolewski Paweł [red.], *Poets and poetry of Poland: A collection of Polish verse, Including a short account of the history of Polish poetry, with sixty biographical sketches of Poland's poets and specimens of their composition* (Chicago: Knight & Leonard, Printers, 1881).
- Stasik Florian, *Polska emigracja polityczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1831–1864* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973).
- Ujejski Kornel, „O Januszu i o Panu Wincentym Polu”, w *Polska krytyka literacka (1800–1918)* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959), t. II.
- Ulicka Danuta, „Przemoc czytanek. O gatunku antologii”, w *Współczesne dyskursy konfliktu. Literatura – Język – Kultura*, red. Włodzimierz Bolecki, Wojciech Soliński, Maciej Gorczyński (Łódź: Fundacja Akademia Humanistyczna, Instytut Badań Literackich PAN, 2015).
- Wachtl Karol, *Polonia w Ameryce. Dzieje i Dorobek* (Filadelfia: [b.wyd.], 1944).
- Zajac Grzegorz, *Czuły weredyk: Twórczość poetycka Juliana Ursyna Niemcewicza* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015).

Czasopisma

- Archacki Henry, „Paul Sobolewski – the Pole incarnate”, *American Polonia Reporter* XI/4 (1966).
- Chicago Daily Tribune* (August 10, 1879).
- Duchińska Seweryna, „Najnowsze utwory literatury angielskiej”, *Kronika Rodzinna* 10/1 (1882).
- Dziennik Poznański* 10/8 (1868): 1–2.
- Florkowska-Frančić Halina, Frančić Mirosław, „Amerykańscy korespondenci Józefa Ignacego Kraszewskiego. Portret zbiorowy Polonii”, *Przegląd Polonijny* 1/39 (1986): 5–22; 2/40 (1986): 5–24.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Z roku 1867. Rachunki przez B. Bolesławitę*, cz. 2 (Poznań: Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, 1868).
- Krysztopa-Czupryńska Barbara, „Stanisław Konarski w wybranych dziewiętnastowiecznych publikacjach anglojęzycznych”, *Echa Przeszłości* XX/2 (2019). *Kurier Warszawski* 62/161 (20.07.1882): 3.
- List M. Rosienkiewicza do K. Lacha Szyrmy z 9.05.1836, *Kronika Emigracji Polskiej* 4 (1837): 375-377.
- „Literatura polska w przekładach angielskich”, *Czas* XXXV/62 (16.03.1933): 3.
- Mecherzyński Karol, *Uwagi nad dziełem Lucjana Tomasza Rycharskiego: Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie* (Kraków: Drukarnia „Czasu” W. Kirchmayera, 1868), Biblioteka Jagiellońska, sygn. 11949 II.
- „Paweł Sobolewski – literat, krzewiciel piękna polskiej poezji”, *Lud* (Brazylia) 3178 (5.08.1970).

- Plug Antoni, „Paweł Sobolewski (Paul Soboleski)”, *Kłosa: Czasopismo Ilustrowane Tygodniowe* 34/885 (1885): 382–384.
- Podhajecka Mirosława, „Szkic z dziejów leksykografii dwujęzycznej: Paweł Sobolewski i jego słownik angielsko-polski (1840)” *Prace Filologiczne. Rocznik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego poświęcony językoznawstwu LXVIII* (2016): 323–344.
- Skarga Paweł J., „Paweł Sobolewski był szeroko znany w kołach literatów amerykańskich”, *Dziennik Chicagoski* 118 (20.05.1929): 6.
- Siemieński Lucjan, „O historiach literatury polskiej”, *Czas: dziennik poświęcony polityce krajowej i zagranicznej oraz wiadomościom literackim, rolniczym i przemysłowym* 200 (1.09.1867): 1–2.
- Sobolewski Paweł [red.], *Poland: Historical, Literary, Monumental and Picturesque* (New York: Applegate, 1841).
- Szujski Józef, „Literatura polska w historyczno-krytycznym zarysie Lucyana Tomasza Rycharskiego. Kraków u Himmelbiana”, *Przegląd Polski: pismo poświęcone polityce i literaturze* 2/4 (1867): 153–154.
- „The Daily Inter Ocean” (3.09.1881).
- Wardziński Zygmunt, „As one general to another: William H. Harrison’s Eulogy of Kościuszko Delivered in Congress and Reprinted by Paul Sobolewski in His Poland (New York: 1842)”, *The Polish Review* 4/33 (1988): 431–446.
- Wardziński Zygmunt, „The oldest slavic magazine in the United States: Poland: Historical Monumental, Picturesque and its article on Copernicus (1842)”, *The Polish Review* 19/3–4 (1974): 83–98.